

Ewa Schreiber

V Międzynarodowa Konferencja
„Analiza dzieła muzycznego. Historia
— theoria — praxis”, Wrocław, 12–13
grudnia 2017

Aspekty Muzyki 7, 321-326

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

EWA SCHREIBER

*Instytut Muzykologii**Uniwersytet im. Adama Mickiewicza*

V Międzynarodowa Konferencja
„Analiza dzieła muzycznego. Historia — teoria — praxis”,
Wrocław, 12–13 grudnia 2017

Wrocławska sesja naukowa *Analiza dzieła muzycznego. Historia — teoria — praxis* świętuje w tym roku swój piąty jubileusz. Ta cykliczna międzynarodowa konferencja odbywa się w Katedrze Teorii Muzyki i Historii Śląskiej Kultury Muzycznej na Wydziale Kompozycji, Dyrygentury, Teorii Muzyki i Muzykoterapii Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, a jej główną organizatorką pozostaje niezmiennie prof. dr hab. Anna Granat-Janki. Tegoroczne obrady odbywały się w Sali Kameralnej i Sali Teatralnej wrocławskiej uczelni. Uczestnicy mieli także okazję podziwiać wnętrze i akustykę sali koncertowej mieszczącej się w oddanym do użytku kilka lat temu nowym budynku Akademii.

Każdą edycję wieńczy obszerna, kilkunastotomowa publikacja. W tomach publikowanych w pokonferencyjnej serii wydawniczej można przeczytać m.in., że ich celem jest zapoznanie czytelników z najnowszymi badaniami w zakresie analizy i interpretacji dzieła muzycznego prowadzonymi zarówno w Polsce, jak i na świecie. Przegląd ten za każdym razem ukazuje różnorodność perspektyw badawczych i stanowisk prezentowanych przez autorów.

Konferencja nadal realizuje te cele, a jej dużą zaletą jest możliwość swobodnej wymiany poglądów z badaczami nie tylko z Europy i Stanów Zjednoczonych w przyjaznej, kameralnej atmosferze dialogu. Na dwadzieścia pięć referatów wygłoszonych podczas obrad, aż osiem wystąpień przygotowali goście zagraniczni. Podczas konferencji reprezentowane były liczne ośrodki akademickie: Kraków, Wrocław, Poznań, Olsztyn, Warszawa, Zielona Góra, a także Bratysława, Kowno, Budapeszt, Leuven, Wiedeń, Graz oraz Universidade Federal

do Cariri w Brazylii i University of Michigan w USA. Swoje wystąpienia wygłaszały zarówno osoby z dużym stażem badawczym, jak i ich młodszy kole-dzy i koleżanki z tytułem doktora oraz — w dwóch przypadkach — wyróżniają-cy się doktoranci.

Warto dodać, że goście zagraniczni byli obecni podczas całej konferencji i wykazywali się nieustrudzoną aktywnością w dyskusjach. Widać było u nich wyraźne zainteresowanie polskimi badaniami, a często także twórczością polskich kompozytorów. I tak np. Singlind Bruhn poświęciła swoje plenarne wystąpienie *La Lutte de Jacob avec l'Ange* na orkiestrę symfoniczną Aleksandra Tansmana, a w referacie Susanne Kogler pojawił się wątek związany z twórczością polskiej kompozytorki mieszkającej w Austrii, Joanny Woźny.

Konferencję otworzył wykład plenarny Siglind Bruhn (University of Mi-chigan). Korzystając z wypracowanej przez siebie koncepcji ekfrazy, badaczka przedstawiła mało znaną kompozycję Aleksandra Tansmana. W jej podtytule kompozytor ujawnił źródło inspiracji — obraz Paula Gauguina *Wizja po kazaniu (Walka Jakuba z Aniołem)*. Inaczej niż we wcześniejszych przedstawieniach malarskich, Jakub i Anioł znajdują się tu na drugim planie, natomiast na planie pierwszym widać twarze kobiet poruszonych kazaniem lub pogrążonych w modlitewnej kontemplacji. Główna teza autorki głosi, że utwór Tansmana odzwierciedla uczucia i myśli kobiet przedstawionych na obrazie, ich wewnętrzne poruszenie oraz różne jego stadia. Wnikliwej analizie obrazu (m.in. wskazaniu na jego różne plany i wyrazy twarzy kobiet) towarzyszyła klarowna analiza formy i niuansów wyrazowych kompozycji. Warto zaznaczyć, że w dotarciu do partytury pomogła autorce organizatorka konferencji. W dyskusji uznano interpretację autorki za spójną i atrakcyjną, ale piętrzyły się wokół niej też dodatkowe pytania, m.in. z powodu nieuchwytności treści samego obrazu i wielości jego możliwych odczytań.

Motyw transmedializacji, choć już w kontekście innych środków przekazu — słowa i muzyki — powrócił także w referacie Teresy Maleckiej (Akademia Muzyczna w Krakowie). Ukazana w nim została adaptacja tragedii Puszkina w tekście dramatu Musorgskiego, a następnie jego umuzycznienie. Z tym kilku-poziomowym procesem wiązały się przesunięcia akcentów na poziomie języka i wymowy utworu, a w szczególności różnica między romantyzmem literackiego oryginału Puszkina i realizmem dramatu muzycznego Musorgskiego. Perspektywę semiotyczną prezentował także Ricardo Nogueira de Castro Monteiro (Universidade Federal do Cariri). Proponował on, by zagadnienie przekładu intersemiotycznego poszerzyć o analizę różnych wersji tego samego utworu

(np. różnych instrumentacji), a jako przykład posłużyła mu słynna *Wokaliza* op. 34 nr 14 Sergiusza Rachmaninowa, funkcjonująca w kilku wersjach instrumentalnych. Przypadki „reworkingu i recyklingu” omawiała również Gesine Schröder (Hochschule für Musik und Theater „Felix Mendelssohn Bartholdy”, Leipzig; Universität für Musik und darstellende Kunst, Wien) na przykładzie muzyki Igora Strawińskiego, Georga Friedricha Haasa i Johannes Schöllhorna. Referentka wskazała na fakt, że współcześni twórcy z coraz większą łatwością sięgają po znane, klasyczny repertuar albo nadając danemu stylowi współczesną oprawę (*reworking*), albo sięgając po utracony „oryginał” (*recykling*).

Małgorzata Pawłowska (Akademia Muzyczna w Krakowie) poświęciła swoje wystąpienie narratologii, jednej z najbardziej rozwojowych gałęzi humanistyki ostatniego półwiecza. Ukazując historię badań narratologicznych w ich klasycznych i poklasycznych odmianach, zwróciła uwagę na fakt, że zakres pojmowana narracji stopniowo się poszerzał — od struktury tekstu literackiego aż po mentalny wysiłek porządkowania doświadczenia. Autorka w syntetyczny i przejrzysty sposób podsumowała skomplikowany system pojęć narratologii, wypracowany głównie w ramach semiotyki muzycznej. Sygnalizując korzyści, jakie badania nad narracją mogą przynieść w nauczaniu analizy muzycznej i w wykonawstwie, referentka podkreśliła też, że każdą muzykę można analizować z perspektywy narratologicznej, ale nie każda muzyka do tego zachęca. Perspektywę rozwoju tego typu badań upatrywała między innymi w tym, że dopiero w ostatnich latach w zasięgu zainteresowań narratologów znalazła się muzyka XX i XXI wieku.

Po konkretne koncepcje filozoficzne sięgnęły Susanne Kogler (Karl-Franzens-Universität Graz) i Iwona Sowińska-Fruhtrunk (Akademia Muzyczna w Krakowie). Dla Susanne Kogler filozofia François Lyotarda oraz twórczość i przemyślenia twórców takich jak Anton Webern, John Cage, Luigi Nono czy Joanna Woźny stały się zachętą do uwydatnienia znaczenia słuchania jako doświadczenia zmysłowego i podkreślenia roli, jaką w muzyce współczesnej odgrywa cisza. W wystąpieniu Iwony Sowińskiej pojęcia różnicy i powtórzenia rozpatrywane z perspektywy filozofii Gilles’a Deleuze’a stały się przesłanką do analizy muzycznej, zwłaszcza w kontekście utworów atonalnych i dodekafonicznych. Posługując się przykładami muzycznymi zaczerpniętymi z twórczości Arnolda Schönberga, autorka pokazała, jak podstawowe kategoryzacje, takie jak podobieństwo i różnica, decydujące o tożsamości elementów formy w tradycyjnej analizie, mogą zostać rozmyte i zakwestionowane dzięki nowatorskiej twórczości i nowatorskiej refleksji kompozytora. Twórczość dodekafonistów, tym razem Antona Weberna, powróciła także w referacie

Katarzyny Szymańskiej-Stułki. Autorka, odnosząc się do pojęcia przestrzeni dźwiękowej w muzyce Weberna, próbowała budować analogie z ówczesnymi teoriami fizycznymi.

Perspektywa kognitywna najpełniej ujawniła się w wystąpieniu Marka Reybroucka. Autor w swoim bogato ilustrowanym wystąpieniu pokazał, na czym mogą polegać empiryczne badania muzyki „w czasie”, uwzględniające raczej bogactwo doświadczenia zmysłowego dokonującego się „tu i teraz” niż ich abstrakcyjny, bezcielesny ogląd. Do analizy dokonywanej przy pomocy programów komputerowych (m.in. aplikacji Sonic Visualizer, pozwalającej na śledzenie na bieżąco obrazu dźwięku) odwoływała się także Justyna Humięcka-Jakubowska, opisująca fenomen akustyczno-czasowy dzieł wokalnie-instrumentalnych Luigiego Nona i Luciana Beria.

Tu zrodziło się pole do dyskusji, która mogła prowadzić do wniosku, że klasyczne, psychologiczne pytania św. Augustyna o czas nurtują nas także w XXI wieku. Czy możliwe jest doświadczenie „tu i teraz”, czy też zawsze obcujemy już z konstruktami naszej pamięci i oczekiwania? Czy doświadczenie słuchowe powinniśmy traktować z perspektywy empirycznej czy może w szerszej perspektywie estetycznej i egzystencjalnej? Warto zaznaczyć, że dla jednych przejawem redukcjonizmu było analizowanie znaków zawartych w partyturze „poza czasem” i percepcyjnym bogactwem muzyki, dla innych natomiast zubożające wydawało się odniesienie do empirycznego wymiaru doznania słuchowego, bez uwzględnienia jego szerszego kontekstu.

Do osiągnięć współczesnej techniki nawiązał także Dario Martinelli (Kau-no technologijos universitetas). Argumentował on, że postęp technologiczny (m.in. w sferze rejestracji dźwięku czy innowacji związanych z instrumentami) odnosi się w równym stopniu tak do muzyki klasycznej, jak i popularnej, mimo że w sferze popkultury jest on dużo bardziej wyeksponowany. Żywa, efektowna pod względem retorycznym prezentacja Martinellego pełna była zagadek i ilustracji zaczerpniętych z obu sfer muzycznego świata.

O wyjątkowej roli ośrodka wrocławskiego przypominały referaty dotyczące wybitnych kobiet-kompozytorek: Grażyny Pstrokońskiej-Nawratil oraz Agaty Zubeł. Katarzyna Bartos (Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego, Wrocław) w swojej barwnej prezentacji przedstawiła koncepcję ekomuzyki i symbolikę żywiołów oraz sposób ich muzycznego obrazowania w twórczości symfonicznej Grażyny Pstrokońskiej-Nawratil. Trzeba podkreślić, że dla kompozytorki ekomuzyka, zakorzeniona w poczuciu jedności z naturą i kosmosem, jest nurtem, który istniał w historii muzyki od samego początku. Anna Granat-Janki (Aka-

demia Muzyczna im. K. Lipińskiego, Wrocław) w swoim referacie wskazała na redefiniowanie gatunków i syntezy międzygatunkowe w twórczości Agaty Zubel, odwołując się także do wątku komunikacji z odbiorcą i ilustrując swoje wystąpienie nagraniami audiowizualnymi.

Przykładem rzetelnego warsztatu badawczego był referat Lóránta Péteriego (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest). Autor podkreślił mało dotąd eksponowane w literaturze przedmiotu związki między *Triem waltornio- wym* Györgya Ligetiego oraz *IX Symfonią* Gustava Mahlera. Przechodząc od zależności w układzie części i podobieństwa w przekształcaniu motywu z Beethovenowskiej *Sonaty „Pożegnalnej”*, Péteri zwrócił uwagę na wnikliwe eseje Ligetiego na temat Mahlera, a także na wspólne elementy tożsamości obu kompozytorów, związane z kosmopolityczną tradycją Austro-Węgier. We wspomnieniach Ligetiego kraina ta stała się przedmiotem nostalgii, mityczną Cekanią (w oryg. *Kakanien — Kaiser-und Königliche Monarchie*), mającą już swoje miejsce w literaturze m.in. za sprawą Roberta Musila.

Wątek nostalgii i wspomnień z dzieciństwa w autorefleksji Ligetiego poruszony był także w wystąpieniu niżej podpisanej. W szerszej perspektywie to właśnie barwne opowieści i wyobrażenia pozwoliły kompozytorowi na stworzenie nowego, obrazowego języka opisu muzyki kontrastującego z żargonem darmstadtzkiej awangardy. Pisma kompozytorskie wydają się w tym kontekście wciąż nie dość docenianym źródłem badań muzykologicznych. Na rolę tekstów (tym razem komentarzy publikowanych w informatorach programowych Filharmonii Narodowej i Filharmonii Krakowskiej) w objaśnianiu i przybliżaniu słuchaczom twórczości Tadeusza Bairda zwróciła uwagę także Barbara Literska (Uniwersytet Zielonogórski).

Podczas konferencji nie brakowało także dogłębnych analiz. Chopinowskie metamorfozy tematyczne zmierzające od liryki do ekstazy oraz obecność podobnych przemian w koncertach fortepianowych Griega, Czajkowskiego i Rachmaninowa stały się tematem wnikliwego, erudycyjnego referatu Andrzeja Tuchowskiego (Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego, Wrocław; Uniwersytet Zielonogórski). W zasięgu zainteresowań referentów znalazły się też m.in. twórczość polskich kompozytorów do słów Marii Konopnickiej (Agnieszka Zwierzycka, Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego, Wrocław), muzyka Pawła Łukaszewskiego (Iwona Świdnicka, Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina, Warszawa) czy Bolesława Szabelskiego (Tomasz Kienik, Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego, Wrocław), twórczość Oskara Gottlieba Blarra (Ilona Dulisz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn), a nawet symfonie Ahmeda Adnana

Sayguna, XX-wiecznego kompozytora tureckiego (Aleksandra Pijarowska, Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego, Wrocław)¹.

Po wysłuchaniu referatów, mimo tak znacznej ich różnorodności, można było wyciągnąć kilka ogólnych wniosków. Tradycyjna analiza formy zyskuje największe znaczenie w przypadku utworów (zarówno dawnych, jak i nowych), które nie doczekały się jeszcze teoretycznej refleksji. Dużo częściej muzyka staje się jednak elementem szerszych (semiotycznych, kognitywnych, filozoficznych) rozważań. Nieustającą inspirację dla badaczy stanowi muzyka „klastyków” XX wieku: Schönberga czy Weberna, ale także Ligetiego, Nona i Beria. Powracają także wątki polskie — dawne i nowe. Metodologiczny dogmatyzm był raczej obcy uczestnikom konferencji. Najczęściej zdawali oni sobie sprawę z różnorodności narzędzi badawczych i z potrzeby ich selektywnego traktowania, w zależności od omawianego materiału. Mimo dyskusji wokół szczegółowych kwestii, wszystkim wydawało się też jasne, że w analizie muzycznej nie sposób dziś abstrahować od doświadczenia słuchowego, a w przypadku muzyki XXI wieku problem ten staje się szczególnie palący.

Cieszyło pojawienie się na sali konferencyjnej młodej publiczności, a prawdziwym zaskoczonym gościem była życzliwa obecność wrocławskich kompozytorów. Świetna organizacja konferencji sprzyjała wspólnemu spędzaniu czasu. Gospodarze wydawali się w pełni świadomi, że rozmowy przy wspólnych posiłkach mogą być nie mniej owocne niż dyskusje na sali konferencyjnej, a pielęgnowanie i podtrzymywanie kontaktów między badaczami to istotny element rozwojowy nauki. I wreszcie, wyjątkowe znaczenie miał kontakt z żywą muzyką. Wieczorny koncert w ramach obchodów 80. rocznicy śmierci Karola Szymanowskiego wspaniale dokumentował ewolucję stylu kompozytorskiego. Usłyszeliśmy utwory pochodzące z kolejnych okresów twórczości Szymanowskiego i przeznaczone na różne składy: od fortepianowych utworów solowych (m.in. *Wariacje b-moll* op. 3, *Mazurki* z op. 50), poprzez skrzypcowe czy wokalne utwory z akompaniamentem fortepianu (*Mity*, *Pieśń Roksany*, *Słopiewnie*) aż po chóralskie *Pieśni kurpiowskie*. Słowa prawdziwego uznania należą się też wykonawcom, zwłaszcza obdarzonej pięknym, mocnym głosem śpiewaczce, Oldze Ksenicz. Zetknięcie z muzyką polską było dużym przeżyciem dla zagranicznych gości, a gospodarzy mogło ono jedynie utwierdzić w przekonaniu, jak wiele ma do zaoferowania polska kultura muzyczna XX wieku.

¹ Ze względu na to, że nie mogłam uczestniczyć we wszystkich referatach z powodu sesji równoległych w pierwszym dniu konferencji, sygnalizuję tu jedynie tematykę wystąpień.